Айзек Азімов

День мисливців

Все скінчилося того ж вечора, що й почалося. Джо, Рей і я сиділи за своїм улюбленим столиком у забігайлівці, попереду був цілий вечір, багато балачок і все таке.

Рей сказав, що добре було б знати переможця сьомого заїзду, коли йде шостий. Але Джо вирішив по-іншому. Він сказав:

-— У вас, хлопці, на думці тільки війни та скачки. А я допитливий. Знаєте, що б я зробив з машиною часу?

Звичайно, ми захотіли дізнатися, щоб потім вдосталь над ним покепкувати.

Він сказав:

-— Якщо б у мене була машина, я б відправився назад на п'ять чи-то п'ятдесят мільйонів років і подивився, що стало з динозаврами.

Ми з Реєм вирішили, що толку в цьому ніякого. Рей сказав, що кого цікавлять, ці динозаври, і я —— що вони придатні тільки на те, щоб залишити купи скелетів; знаєте, всякі недоумки ходять по музеях і на них дивляться; і добре, що вони забралися: місце для людей звільнили. Звичайно, Джо негайно ж образився:

-— Динозаври —— це здорово! Їх було мільйони всяких —— великі, як будинок, тупі також, як будинок —— всюди. І раптом, в одну мить, ось так, —— он клацнув пальцями, —— вони щезли. Чому? Ось це я й хотів би дізнатися.

От і все. На цьому ми б і порішили. Я б що-небудь сказав, Рей додав би щось кумедне, ми б ще замовили пива, і розмова пішла б про погоду, про Бруклінських Крутіїв, потім ми б сказали "бувай" і навіть не думали б про динозаврів.

Але не вийшло, і тепер ці динозаври у мене з голови не йдуть, мене від них нудить навіть. Тому що алкаш за сусіднім столиком підняв голову і сказав:

-— Гей!

Джо сидів ближче до нього. Он відхилив стілець назад і спитав:

-— Чого треба?

Алкаш відповів:

-— Джентльмени, чи не ви говорили про динозаврів?

Ну, Джо, схоже, заспокоївся і сказав:

-— Так. Хочете що-небудь знати?

Той наче всміхнувся. Дивна усмішка: починалася на губах і закінчилася, не торкнувшись очей. Сказав:

— Ви хотіли б побудувати машину часу і вирушити у минуле, подивитися, що сталося з динозаврами?

Я бачив, що Джо вирішив: готується якесь шахрайство. Я теж так подумав. Джо спитав:

-— Ну і що? Хочете збудувати мені таку?

Алкаш показав жменю зубів і відповів:

-— Ні, сер. Міг би, але не буду. Знаєте, чому? Тому що побудував таку машину для себе кілька років тому і побував у Мезозойській ері, і подивився, що стало з динозаврами.

Рей спитав:

— Де ви її побудували?

— У Середньо-Західному університеті. І я її зламав. Не схотів. З мене досить.

Ну, я сказав:

— Валяйте. Що сталося з динозаврами?

Он відразу не відповів. Потім утупився в середину стола і став їй розповідати:

— Було сонячно, сонячно і яскраво, сухо й жорстко. Ані боліт, ані папороті. Нічого із звичайного для крейдового періоду оточення динозаврів. Період пізній, напевно крейдовий. Динозаври вже майже зникли —— всі, крім маленьких, з їхніми металічними поясами і зброєю.

Джо роздратувався:

-— Які маленькі, з поясами і зброєю?

Хлопець секунду дивився на нього, потім знову втупився в нікуди.

-— Маленькі ящери, чотири фути на зріст. Стоять на задніх лапах, упираючись хвостом, й у них маленькі передні лапи з пальцями. Навколо

талії металічний пояс, з нього звисає зброя. Не просто кульова —— якийсь енергетичний проектор.

-— Що? — спитав я. —— Послухайте, коли це було? Мільйони років тому?

-— Цілком правильно, —— відповів він. —— Ящери. З лускою, повік у них не було, і, напевно, вони відкладали яйця. Але в них були енергетичні рушниці. Їх було п'ятеро. Накинулися на мене, тільки-но я зліз з машини. Їх, напевно, на Землі були мільйони —— мільйони. Повсюди. Тоді це були царі природи.

Рей не повірив:

-— Послухайте, друже, мільйони? Хіба ті хлопці, що тільки й знають, що відшукувати старі кістки і возитися з ними, не з'ясували, як виглядають динозаври? В музеях повно їхніх скелетів. Ну, де ж ті, з металічними поясами? Якщо їх було мільйони, що з ними стало? Де їхні кістки?

Той тільки зітхнув. По-справжньому зітхнув, сумно. Може, вперше зрозумів, що говорить просто з трьома хлопцями в комбінезонах. У забігайлівці. А може, йому було однаково.

Він сказав:

-— Кісток знаходять небагато. Подумайте, скільки тварин жили на Землі. Мільярди і трильйони. А скільки скам'янілостей ми знаходимо? І ці ящери були розумні. Не забувайте цього. Вони не потрапляли у лавини, болота, лаву, за винятком окремих випадків. Скільки скам'янілостей людини знаходять, навіть напіврозумних мавполюдей, що жили мільйони років тому?

Він дивився на свою напівпорожню склянку, повертаючи його в руках.

Потім зітхнув:

-— Та й що покажуть скам'янілості? Металічні пояса заіржавіють, від них нічого не залишиться. Ці ящери були теплокровними. Я знаю це, але як це доведеш по скам'янілих кістках? Якого біса? Чи можна буде через мільйон років сказати по людському скелету, як виглядав Нью-Йорк? Чи можна по кістках з'ясувати, хто саме, людина чи горила придумав атомну бомбу, а хто їв банани в зоопарку?

-— Гей, —— заявив Джо, який вирішив посперечатися, —— будь-який телепень відрізнить скелет людини від скелету горили. У людини мозок більше. Кожний дурень скаже, хто з них розумніший.

-— Справді? —— співрозмовник розсміявся, неначе все це просто й очевидно, і просто соромно на це витрачати час. —— Ви судите по тому, чого змогла досягти людина. У еволюції багато можливостей і шляхів. Птахи літають так, летючі миші по-іншому. У життя багато хитрощів. Як ви вважаєте, яку частину свого мозку ви використовуєте? Приблизно п'яту. Так кажуть психологи. Наскільки нам відомо, вісімдесят відсотків мозку не використовуються. Всі працюють на першій передачі, крім, може бути, кількох людей в історії. Леонардо да Вінчі, наприклад, Архімед, Аристотель, Гаус, Галуа, Ейнштейн...

Ні про кого з них, крім Ейнштейна, я не чув, але запам'ятав. Він ще кількох згадав, але цих я не пам'ятаю. Потім він сказав:

-— У цих ящерів мозок був маленький, може, десь чверть нашого або ще менший, але вони використовували його повністю, весь до останку. Кістки цього не покажуть, але вони були розумними; розумними, як люди. И хазяями Землі.

Тут Джо придумав щось хороше. На якийсь час мені здалося, що він професора цього прищучив, і я страшенно зрадів, коли той викрутився.

Джо сказав:

-— Слухайте, якщо ці ящірки були такі розумні, чому після них нічого не лишилося? Де їхні міста, де їхні будинки, де все те, що ми знаходимо після печерної людини: кам'яні ножі та інше? Якщо людина забереться з Землі, скільки ми після себе залишимо! Милі не пройдеш, не наштовхнувшись на місто. А дороги, а все інше!

Але хлопця зупинити було неможливо. Він і не моргнув. Продовжував:

— Ви, як і раніше, оцінюєте інших по людських мірках. Ми будуємо міста, дороги, аеропорти тощо, а вони ні. Вони жили по-іншому. Спосіб життя був зовсім іншим. У них не було міст. Не було нашого мистецтва. Не знаю, що в них було, тому що дуже вже вони чужі, і від них нічого не могло залишитися, крім зброї. Але й вона не збереглася. Ми, може, кожного дня перечіплюємося через їхні релікти і не підозрюємо про це.

Тоді я вирішив, що з мене досить. Його просто неможливо притиснути. Чим розумніший ти, тим розумніший і він.

Я зазначив:

-— Послухайте, звідки ви все це знаєте? Що ви —— жили з ними? Чи вони говорять англійською? А, може, ви вивчили мову ящерів? Ну ж бо, скажіть кілька слів ящериною.

Але той не втратив рівноваги. Він, як і раніше, повільно наповнював склянку.

-— Ні, я не знаю їхньої мови, і вони зі мною не говорили. Тільки дивилися на мене своїми холодними жорсткими очима —— зміїними очима, —— і я знав, про що вони думають, а вони знали, про що думаю я. Не питайте, як це відбувалося. Просто так було. Все. Я знав, що вони на полюванні, і знав, що мене вони не відпустять.

Тут ми перестали його питати. Дивилися на нього, потім Рей спитав:

-— І що ж сталося? Як вам вдалося піти?

-— Ну, це просто. На вершині пагорба з'явилася якась тварина. Довга, футів десять, вузька, й притискалася до землі. Ящерів охопило збудження. Я відчував його хвилями. Вони неначе забули про мене у запалі кровожерливості —— і побігли туди. Я сів у машину, повернувся і розбив її.

Більшої брехні мені чути не доводилося. Джо відкашлявся.

-— І що ж сталося з динозаврами?

-— Як, ви хіба не зрозуміли? Я думав, це достатньо ясно. Всі ці маленькі розумні ящери — мисливці. Мисливці за інстинктом і за бажанням. Це їхнє найбільше захоплення в житті. Вони полювали не заради їжі —— заради забави.

-— І вони стерли с лиця Землі всіх динозаврів?

-— Всіх, що жив у їхній час, всі сучасні їм види. Думаєте, це неможливо? Скільки нам треба було, щоб знищити мільйонні стада бізонів? Припустимо, ми всерйоз візьмемося: скільки років протримаються леви, тигри, жирафи? На той час, коли я з цими ящерами зустрівся, більшої дичини вже не залишалося —— жодної рептилії більшої за п'ятнадцять футів, може бути. Всі зникли.

Ми мовчали, дивилися на свої порожні пляшки і думали. Всі ці динозаври, великі, як будинок, убиті маленькими ящерами з рушницями... Вбиті заради забави.

Джо нахилився, легко поклав руку хлопцю на плече й потрусив. Він сказав:

-— Гей, професор, але якщо це так, що сталося з найменшими ящерами з рушницями? Га? Ви туди не поверталися, щоб дізнатися?

Професор з якимось розгубленим виразом подивився на нас.

-— Ви все ще не розумієте! Це вже почалося. Я бачив це по їхніх очах. У них закінчилася велика дичина, кінчилася втіха їхнього життя. І що ж вони мали робити? Звернулися до іншої дичини — найнебезпечнішої з усіх —— і потішилися вволю. Перебили цю дичину до кінця.

-— Що за дичина? —— спитав Рей. Он ще не зрозумів, але ми з Джо зрозуміли.

-— Вони самі, —— голосно відповів професор. —— Прикінчили всіх інших і взялися за себе —— і не зупинилися, доки нікого не лишилося.

Ми знову замовкли і думали про цих великих ящерів, великих, як будинок, яких прикінчили маленькі ящери з рушницями. Потім подумали й про маленьких ящерів, як вони, коли нічого вже не залишалося, вдалися до цих рушниць один проти одного.

Джо сказав:

-— Бідні дурні ящери.

-— Так, —— погодився Рей, —— бідні здурілі ящери.

І тут він нас налякав по-справжньому: підскочив, очі його витріщилися, немовби ось-ось вискочать з очниць. И заволав:

-— Йолопи! Якого дідька ви тут слину пускаєте через ящерів? Вони вже мільйони років як мертві! Це був перший розум на Землі, і ось чим він

кінчив. Але це в минулому. А сьогодні другий розум —— і як він, по-вашому, закінчить?

Він відштовхнув свого стільця і попрямував до виходу. На порозі обернувся і сказав:

-— Бідні дурні люди! Поплачте краще за них...